

Fokus på starka och friska lamm

En tidigt och väl förberedd lamning är nyckeln till friska lamm. Det är vad du gör för att förbereda dina tackor i god tid som ger resultat i form av livskraftiga lamm. Det är alltså redan under fosterstadiet som du grundlägger lammets hälsa och har chans att påverka dess livskraft efter förlossningen och de första veckorna av livet. Därför är en god omsorg om modertackan basen för en lönsam lammproduktion. Eller som det norska ordspråket: ”Det du gör för tackorna gör tackorna för lammen”.

Utfodring för livskraftiga lamm

För att nå ett bra resultat för årets lamning bör tackorna ha återhämtat sig väl redan från förra årets lamning och ha varit i minst medelhull vid betäckningen. Kom tackorna till betäckning i god kondition kan du förvänta dig många lamm. Sedan gäller det att svara upp till tackans foderbehov. Det är viktigt att hålla en tillräcklig och näringsmässigt anpassad foderstat genom hela dräktigheten, alltifrån eventuell flushning till förlossningen. För att nå det eftersträvade målet med livskraftiga lamm måste tackan utfodras minst enligt rekommendationerna. Gruppera tackorna efter ålder, hull och om tackorna är dräktighetsscannade efter antal lamm. (Se faktaruta om dräktighetsscanning!) Kontrollera tackans hull en gång per vecka.

Utfodringen under dräktigheten påverkar tillväxten av både moderkakan och fostret. Moderkakan tillväxer framförallt under medeldräktigheten och är avslutad redan i slutet av tredje dräktighetsmånaden. Underutfodring av tackan under denna tid leder till en svag tillväxt av moderkakan med små och svaga lamm som följd. Dessutom minskar förutsättningarna för en riklig och kvalitativt god råmjölkproduktion.

Under högdräktigheten ökar tackans energibehov radikalt eftersom 70 % av lammets tillväxt sker under de sista 6 dräktighetsveckorna. Nu är det i regel för sent att få magra tackor att öka i hull. Fostren tar allt större plats medan foderbehovet ökar och fodret måste nu vara högkvalitativt och näringstätt. Spara det bästa grovfodret till nu och balansera med ett tillskottsfoder. En tumregel är att öka kraftfodergivan successivt under högdräktigheten med 1 hg per vecka.

Grovfoderkvaliteten kan näringsmässigt variera mycket beroende på och skördetid och vallens botaniska sammansättning. Det kan vara svårt att bedöma kvaliteten utan att göra en foderanalys. En välbalanserad foderstat avseende energi och protein är en förutsättning för bra våmfunktion och foderutnyttjande. Tag kontakt med en foderrådgivare om du är osäker.

Förebygg sjukdomar

Genom att preparera tackan kan man förhindra att lammet drabbas av vissa sjukdomar. Muskeldegeneration med förlamningssymtom på lammen är en sjukdom som beror på selenbrist. Symtomen kommer ofta i samband med fysisk ansträngning som vid betessläppning. Sverige är ett av de få länder i världen där jordarna och därmed grovfodret är fattiga på grundämnet selen. Modersmjölken innehåller inget eller mycket litet selen och lammet måste därför redan i fosterstadiet få sina reserver fyllda. Rekommendationen är att ge tackan extra *E-vitamin och selen* 6 veckor och 2 veckor innan lamning för förhindrar att lammen får selenbrist. En del väljer att ge E-vitamin och selen regelbundet till tackorna och dessutom lammet en dos innan betessläppet. Lämpliga preparat kan köpas receptfritt eller mot recept av veterinär på Apoteket.

Råmjölken innehåller alla de näringsämnen som lammet behöver men också livsnödvändiga antikroppar som skyddar mot infektioner. Hos får, till skillnad mot människan, kan antikropparna inte passera genom moderkakan till lammet i fosterstadiet. Istället överförs de från tackan till det nyfödda lammet med råmjölken (passiv immunitet) som ger lammet skydd mot infektioner till dess att det kan bilda egna antikroppar (aktiv immunitet). Genom att *vaccinera tackan mot sjukdomar* (gasbrand, lunginflammation) under dräktigheten kommer råmjölken att innehålla antikroppar mot dessa. Ofta beslutar man sig för att vaccinera efter att ha haft sjukdomsutbrott i besättningen. Ett vaccinationsprogram måste planeras och påbörjas i god tid, minst två månader innan lamningen.

Lammingsboxar och utrustning

I lamningen är det mycket som händer och fullt upp att göra. Inventera och komplettera ditt förråd av grindar till lammingsboxar (för närvarande minst 1,5 m x 1,5 m) och annan utrustning i god tid. Har du brunstsynkroniserat behövs lammingsboxar motsvarande 30-40 % av antalet tackor. Se också till att hålla all utrustning för förlossningshjälp och sondmatning av lamm steriliserad. Svagt ljus nattetid rekommenderas för att tackan och lammet skall kunna hitta varandra. Värmelampor skall finnas för att kunna ge värme åt svaga och hypotermiska lamm (Se nedan!).

Hygien

En liten tid efter födelsen är lammets navel öppen så att bakterier lätt kan ta sig in i kroppen och sprida sig med blodomloppet till olika ställen i kroppen (leder, lever, hjärna). Håll hög hygienisk standard för att förhindra sjukdomar som navelinfektion och lammdiarré. Räkna med att det går åt mycket halm i lamningstider!

Tackan bör klippas senast 4-6 veckor innan lamningen. Åtminstone skall man klippa runt slidöppningen och juvret för att ge bästa hygien vid förlossningen och när lammet skall försöka hitta spenarna.

Lamning

Det lönar sig att försöka övervaka alla lamningarna för att på tidigt stadium kunna ingripa vid problem med förlossning eller ta hand om svaga lamm. Genom att ha god kännedom om den normala lamningen kan man lättare se när något är fel. Delta i de lammingskurser som arrangeras lokalt ute i landet! (Se faktaruta om lammingskurs!) Öka gärna tamhetsgraden under dräktigheten – det underlättar när du skall hantera tackorna.

Under *förberedelsestadiet* som pågår i flera dagar fyller tackan i juvret och blygdläpparna svullnar. Ledband runt svansen blir slappare. Tackan letar upp en lämplig lammingsplats.

Under *öppningsstadiet* vidgas livmoderhalsen och slemproppen som funnits där kommer ut. Stadiet pågår några timmar och lammet lägger sig i läge för att komma ut. Värkarbetet sätter igång och vattnet går. Tackan visar intresse för andras lamm, slutar äta, blir orolig, bäddar och visar tecken på smärta.

Utdrivningsstadiet tar några minuter då värkarbetet blir kraftigare med bukpress. Normalt föds lammet i ”dykarställning” med båda frambenen och huvudet först. Det kan också komma med bakbenen först, vilket också är normalt men mer ovanligt. I båda fallen ligger lammet med ryggen mot tackans rygg.

Efterbördsstadiet tar upp till fyra timmar och då kommer efterbörd och fosterhinnor ut.

Övervaka lamningen utan att störa tackan och ingrip inte i onödan eftersom tackan då kan stöta bort lammet eller lammen.

Ingrip om:

- Öppningsstadiet tar mer än 4 - 5 timmar.
- Fosterblåsan syns/vattnet gått utan men ingenting hänt på ½ tim
- Tackan har värkar utan att föda
- Värkarbetet avstannar
- Fosterdelar syns utan att lammet föds.
- Det går mer än en timme mellan lammen.

Om du måste gå in i tackan och känna efter hur lammet ligger eller lägerätta måste både din arm och tackans slidöppning tvättas noggrant med flytande tvål och vatten. Använd gärna långa engångshandskar. Dina naglar måste vara korta. Känn förts efter och tänk sedan igenom hur du skall få ut lammet. Om lammet måste lägerättas skjut in det i livmodern mellan värkarna för att skapa utrymme på stående tacka. Arbeta lugnt och systematiskt! Var försiktig och kupa handen runt klövar och underkäke vid lägerättning. Har du börjat hjälpa till måste du fortsätta tills alla lammen är ute. Kontrollera att du plockat ut det sista lammet! Kontakta veterinär om du bedömer att födelsevägarna är för trånga eller om tackan är sjuk eller om du inte klarar att förlösa tackan själv. Håll inte på för länge om du provar själv att lägerätta, max 15 min, eftersom riskerna för både lamm och tacka ökar snabbt.

Hjälp tackan att frigöra lammets andningsvägar från fosterhinnan och slem om det behövs. Om lammet inte andas men hjärtat slår kan det bero på syrebrist i samband med förlossningen eller slem i luftvägarna. Hjälper det inte att torka bort slemmet kan man pröva att kittla lammet i näsan med ett tunt höstrå eller dylikt. Man kan hålla lammet i bakbenen och massera bröstkorgen kraftigt i riktning från bakben mot huvudet eller slunga det *ett* varv. Var försiktig och se till att det finns fritt utrymme runt lammet! Man kan också suga ut slemmet med slang, tex magsond.

Adoption

Bortadoption av övertaliga eller moderslösa lamm är när det lyckas ett bättre alternativ än artificiell uppfödning med flaska eller lammbär. Lammet får bästa mat och omsorg och man slipper mycket arbete. Ett adoptivlamm kan antingen vara ett övertaligt lamm trilling, fyrling o s v. eller ett lamm som av någon anledning inte har någon mamma. Bara starka friska lamm skall bortadopteras - välj det starkaste lammet ur syskongruppen. Ett svagt lamm har sämre förmåga att dia och blir oftare bortstött. Under alla förhållanden skall lammet ha fått tillräckligt med råmjölk innan adoptionen.

Välj en tacka med mycket mjölk som inte har kastat på grund av smittsam sjukdom och är frisk i övrigt. Det är bättre att välja en medelålders tacka, inte för gammal eller ung. Förutsättningen att välja lämplig adoptivtacka (tacka med ett foster) ökar betydligt om besättningen är dräktighetsscannad. Då kan man också särskilt bevaka förlossningen på den utvalda tackan. Säkraste sättet att få adoptivtackan att acceptera sitt adoptivlamm är att passa på när hon håller på att föda sitt egna lamm. Detta kräver noggrann bevakning och snabb handling! Skölj över lammet med fostervatten innan det presenteras för adoptivtackan, helst före tackans eget lamm. Bra är också om adoptivlammet är motiverat. För att inte bli bortstött måste adoptivmammans älska adoptivlammet lika mycket som om det vore hennes biologiska.

Bevaka noga!

Ibland uppstår inte kärlek vid första ögonkastet och adoptionsgrind kan bli nödvändig. Observera att tackan alltid måste kunna lägga sig och resa sig obehindrat. Hjälplammet att komma åt spenarna och ge et tillskottsfoder och vatten utom räckhåll för tackan.

Råmjölk

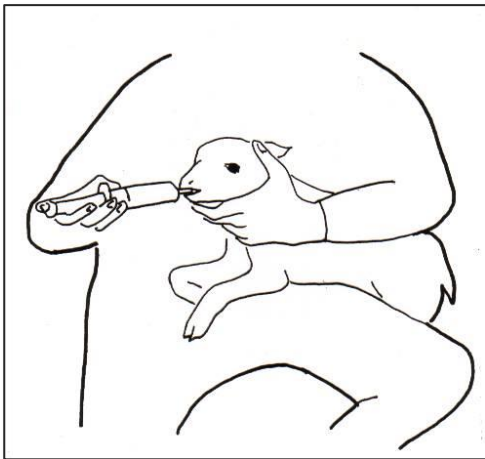
Kontrollera alltid tackans juver efter lamningen. Om tackan har flera lamm och eller är utmattad efter förlossningen måste man kanske hjälpa lammet att dia. Detta görs lättast när tackan ligger ner. Lammet behöver råmjölk så fort som möjligt och helst innan 2 timmar. Lammets energireserver räcker bara i 5 timmar.

Frys råmjölk från i första hand den egna fårbesättningen eller i andra hand koråmjölk från 1: a målet bör man ha hemma i god tid innan lamningen. Frys i 0,2- 0,5 dl-förpackningar för att kunna värma upp i vattenbad till 35-40° vid behov. Värm inte över 40° för då kan de viktiga antikropparna (som består av proteiner) förstöras! Ge lammet ett första mål på 50-150 ml råmjölk. Ett lamm behöver 1/2-1 l råmjölk under det första dygnet helst uppdelat på 6 tillfällen. Därefter kan man gå över till att ge modersmjölksersättning för lamm, behovet är ca 200 ml per kg och dygn.

Sondmatning av lamm

Har tackan inte råmjölk eller lammet är för svagt att dia ger man råmjölk enklast med magsond. *Svaga lamm har svår att suga på nappflaska och det är stor risk att mjölken kommer ner i luftstrupen.* Mät så att sonden når från lammets mun ner till sista revbenet och gör en markering på sonden i höjd med lammets mun. Är sonden kort i förhållande till lammet, kontrollera att sonden når minst ner till mitten av lammets bröstorg. Det är liten risk att man för ner sonden i fel strupe men om lammet visar tecken på obehag dra tillbaka

sonden och börja om. Man kan också känna sonden genom huden när den förs ner – den skall ligga utanför luftstrupens broskringar. Sondmata inte lamm som inte orkar hålla huvudet uppe! (Läs under hypotermiska lamm!)

Nedkylda lamm - hypotermi

Hypotermi betyder sänkt kroppstemperatur och kan bero antingen på *värmeförluster* eller på *minskad värmeproduktion* hos lammet.

Hypotermi på grund av *värmeförluster* med nedkylning som följd inträffar oftast då lammet är mindre än 5 timmar gammalt och kan bero på yttre faktorer som vind och låg yttertemperatur.

Hypotermi på grund av *minskad värmeproduktion* sker när lammet är äldre än 5-6 timmar på grund av att energireserverna är slut.

Små, för tidigt födda, svagfödda eller flerfödda lamm liksom lamm efter underutfordrade tackor löper större risk att drabbas av hypotermi. Man kan genom att sticka in fingret i lammets mun känna om det är nerkyllt.

Tag temperaturen på alla svaga lamm för att bedöma hur du skall behandla det. Normal kroppstemperatur är 39-40°. Bedöm också lammets ålder.

Ju tidigare behandlingen sätts in desto bättre prognos.

Temperatur	Behandling
över 40°	<i>Feber.</i> Infektion? Kontakta veterinär. Om lammet är under uppvärmning: överhettning. Kyl genast!
39 - 40°	<i>Normal</i> kroppstemperatur.
37 - 39°	<i>Måttlig hypotermi.</i> Torka lammet. Ge råmjölk med magsond. Ge skydd hos tackan eller tillsammans med andra lamm. Kontrollera temperaturen efter en halvtimme.
under 37° 0 - 5 timmar gammalt	<i>Allvarlig hypotermi.</i> Torka lammet först och värm det. Ge råmjölk med magsond. Om lammet kan dia återförs det till tackan i dragfritt utrymme, annars isoleras det och får tillgång till värme.
under 37° mer än 5 timmar gammalt	Kan hålla upp huvudet: Ge råmjölk med magsond. Behandlas därefter som lamm ”under 37° 0 - 5 timmar gammalt”
under 37° mer än 5 timmar gammalt	Om lammet <i>inte</i> kan hålla upp huvudet: Ge glukosinjektion i bukhålan. (För att få ge glukosinjektion till sina lamm måste man som djurägare ha gått kursen "Villkorad läkemedelsanvändning" och ha ett avtal om villkorad läkemedelsanvändning med sin besättningsveterinär). Torka lammet och värm det därefter. Ge råmjölk med magsond.

Erbjud lammen en parasitfri start

Passa på att checka av besättningens parasitstatus i samband med lamningen för att se om du behöver avmaska innan betessläppet! Det gör du säkrast genom att ta träckprov på tackorna tiden runt lamningen eftersom det är då som maskarna urskiljer flest ägg. Tidpunkten på året är också viktig och bör inte vara före april. Erbjud lammen ett parasit-fritt bete de första

veckorna för att de successivt skall kunna bygga upp en egen immunitet. De är då bättre rustade att möta högre parasittryck under senare delen av betesperioden.

Dräktighetsscanning

Ultraljudsundersökning eller dräktighetsscanning av betäckta tackor ger besked om tackan är dräktig och hur många foster hon bär. Undersökningen görs vid 40-80 dagars dräktighet. Mer information om dräktighetsscanning kan fås på Lammproducenternas hemsida: www.lammproducenterna.org

Med förhoppning om en lyckad lamning med friska och starka lamm!

Helen Björk Averpil, leg veterinär
helen@lindholmengard.se

Publicerad i Fårskötsel 2 - 2005

Uppdaterad 18 02 06, 18 11 28